

Rajko Cerović:

OBNAVLJANJE CRNOGORSKOG IDENTITETA

Kad se pomene Crna Gora u svijesti osoba, najmanje balkanskog prostora, asocira se na jednu staru minijaturnu državu, koja je herojskim otporom protivu vjekovnog Osmanskog carstva na Balkanu. uspjela najduže od svih, kasnije jugoslovenskih krajeva i naroda, da održi državnu individualnost i slobodu, uprkos svojim simboličnim ili nejakim institucijama. Ta država, koja je sa Srbijom konačno dobila državno priznanje na Berlinskom kongresu, nije u pravnom smislu ni tražila ni dobila isti sertifikat. Tamo je rečeno da Crna Gora treba da bude priznata i od onih država koje je do tada formalno nijesu priznavale. Već je davno postignuto razgraničenje sa Turskom i Austrijom, čime je faktičko priznanje dvije imperije bilo uveliko ozakonjeno i prije Berlinskog kongresa.

Da je na Balkanu duže od 1912. godine trajalo tursko carstvo, Crna Gora bi, bar još neko vrijeme, izbjegla svoje poniženje i gubitak državnosti 1918. godine. Ovako, njena tradicionalna zaštitnica Rusija, zahvaljujući čijoj materijalnoj pomoći je više od jednog stoljeća održavana administracija i vlast u Crnoj Gori, zaključila je, poslije definitivnog nagovještaja turskog pada, da joj Crna Gora kao saveznik više nije potrebna. Bila je nužna kao potencijalni podstrekač svih vidova otpora balkanskih Slovena Turskoj, kao pouzdani prijatelj Rusije koja je pomoću Crne Gore vazda mogla izazvati antitursku gužvu na Balkanu. Onog trenutka kada je Rusija od Crne Gore digla ruke, nije više bilo ni jednog državnog subjekta u Evropi koji bi Crnu Goru uzeo u zaštitu. Država i narod koji je dao svoj maksimalni doprinos pobjedi saveznika u Prvom svjetskom ratu, pretrpio ogromne ljudske i materijalne žrtve, izdržao vjerolomstvo svih saveznika, počev od Srbije, koji su u ratu obećavali, a nikad ispunili obećanje da pomognu u hrani, odjeći i oružju - taj je narod, dakle, jednim potezom izgubio vlastitu državnost, ime i prepoznatljivost, odnosno njegova država je bila zbrisana sa karte evropskih suverenih država. Crna Gora je doživjela bukvalnu okupaciju i zločine koji se po surovosti nijesu nikako mogli porediti sa turskim, i ako su dvije nesrazmjerne države vodile međusobni vječiti rat.

Naravno, ne treba zaboraviti zasluge za survavanje države starog kralja koji nikako nije mogao shvatiti da je težište svojih interesa na Balkanu Rusija definitivno sa Crne Gore prebacila na moćniju Srbiju, kao ni to da po konačnom oslobođenju balkanskih pravoslavnih hrišćana od Austrougarske monarhije, ugled njegove dinastije može biti poljuljan. Njegov san o beogradskom tronu odavno je predstavljao sastavni dio folklor. Istina je i to da bi se u njegovom položaju teško održao i mnogo sposobniji i mlađi monarh, jer je morao slušati ruska uputstva koja su bila pozitivno okrenuta samo prema Srbiji. Njegov nevoljni pristanak da preda komandu srpskim oficirima, što je bio ruski diktat, definitivno je otvorio vrata za poraz njegove hrabre i odane vojske koja je dugo uspijevala da sama drži ogroman front u Bosni i Sandžaku. O legalnosti Podgoričke skupštine, posebno poslije izгона dinastije, ne treba govoriti.

Što se dogodilo između dva svjetska rata? Nastupilo je vrijeme progona i zločina prema pristalicama crnogorske države i dinastije, bukvalno i nevjerovatno efikasno propagandno zatiranje pamćenja na sve što je Crna Gora predstavljala u istoriji. Tek tada se shvatilo da Crna Gora između dva svjetska rata, bez ranije osnovanih i učvršćenih institucija, u namjerno ostavljenom siromaštvu, i u zagrljaju velikosrpske diktature, ne može da dopre do saznanja o sebi. Jedini koliko toliko efikasni otpor srpskom velikodržavlju predstavljali su za kratko vrijeme crnogorski federalisti, a zatim začeci komunističke ideje kojoj su Crnogorci, posebno

intelektualni sloj, pod zračenjem vječitog crnogorskog mita o ruskoj brizi za Crnu Goru, prosto pohitali u susret. Njihova svijest o crnogorskoj istorijskoj i nacionalnoj posebnosti svjesno ih nije u značajnijoj mjeri predvodila. Pred frazama o proleterskom jedinstvu i megalomanskim predstavama o budućem komunističkom raju, sve im je izgledalo sitno. U njihovoj borbenoj zainaćenosti bilo je ne malo osvetoljubivosti prema beogradskom režimu, ali im se činilo da ratuju za mnogo više ciljeve i navodnu svjetsku sreću. Crna gora u toku svoga državnog postojanja nije uspjela, ili je tek začinjala svoju građansku klasu. Komunisti su bili pretežno seljačkog porijekla, intelektulci tek u prvoj, manje drugoj generaciji, ili malobrojno i malo pismeno radništvo. Svijest o zločinima srpske okupacione vojske, poslije završetka Prvog svjetskog rata, gotovo da je četrdesetih godina prošlog vijeka smatrana staračkom tlapnjom. Pod surovim pritiskom terora međuratne vlasti Rovčani, pleme i teritorijalna jedinica, koji su, uprkos neviđenom teroru, održali najdužu vjernost svome kralju i državi, bili su prinuđeni da, zbog zaštite vlastite omladine, saopšte svojim potomcima da je njihov otpor prisajedinjenju bio greška, da se navodno duboko kaju. Bez takvog rasterećenja vlastite omladine nijesu mogli računati na njeno školovanje ili zapošljavanje. Svi su Rovčani, za svo vrijeme trajanja kraljevine Jugoslavije, apriorno bili sumnjivi.

Ugled Crnogoraca poslije završetka Drugog svjetskog rata predstavljao je neoborivu tvrđavu. Više puta sam napisao da su, odmah poslije rata, Crnogorci mogli jurišati na nebo. Bez masovnog Trinaestojulskog ustanka i doprinosa Crnogoraca u komandovanju i ideološkom jačanju NOB-a, veliko je pitanje da li bi pokret i izdaleka tako brzo jačao, a tek izvojevao onu slavnu pobjedu. Nijesu jednostavno srpski nacionalisti, po završenom ratu, mogli spriječiti formiranje crnogorske federalne jedinice, a ni ozakonjenje postojanja crnogorske nacionalne posebnosti.

Nova situacija je zahtijevala hitno stvaranje institucija, razmah naučnog i umjetničkog života, obnovu sjećanja na staru slavu Crne Gore. Đilas je u Borbi 1945. godine objavio članak o crnogorskom nacionalnom pitanju koji bi se i danas mogao potpisati, uz njegovu kardinalnu zabludu kojom je crnogorsku naciju izveo iz srpske. Lično znam da se Đilas prije objavljivanja pomenutog teksta ni sa kim iz Politbiroa ili drugog komunističkog vođstva nije konsultovao. Objavio ga je takoreći na prepad. Da li je pri tom htio da koliko toliko da koncesiju Srbima, da ne zavrište, teško je reći. Postoji mogućnost da je ovaj svoj tekst pokazao ili nagovijestio Titu koji bi mu tada namjeru sigurno odobrio. Mnogo je u Srbiji Đilas zbog toga članka u Borbi bio napadan i karikiran. Posebno dok je bio u zatvoru u kome je kasnije eksplicite srbovao. Crnogorski komunisti su dugo njegovali Đilasovu zabludu i crnogorsku naciju tumačili kao izvedenu, što donekle iz uvjerenja, a mnogo više iz straha od svemoćne beogradske čaršije, koja je vlastitom štampom svakoga u Crnoj Gori politički mogla u crno zaviti.

Crnogorski komunisti su u ranim poslijeratnim godinama pretrpjeli dva teška potresa, čime je njihov ugled, i pored ogromnih zasluga u ratu, ozbiljno bio poljuljan. Prvo je uslijedila crnogorska vartolomejska noć 1948. godine. Nastupilo je doba opšteg sumnjičenja Crnogoraca, njihovih međusobnih zavađenosti i denuncijacija, opšteg straha i neizvjesnosti. Dio prekaljenih boraca u ratu prihvatao je ideje inforbiroa, što zbog mita o uvijek ispravnoj Rusiji, zemlji ostvarenog socijalizma, što zbog vlastite tvrdoglave prirode koja se nije mogla pomiriti sa naglom demonizacijom Rusa koji su im, i prije Drugog svjetskog rata, i u ratu predstavljali osnovni ideal i inspiraciju. Bilo je, naravno, ne malo Crnogoraca koji nijesu prihvatili ideje informbiroa, ali su svojim ugledom i nespornom ratnom biografijom, izazivali zavist u sredini. Lako ih je bilo lažno denuncirati i otpremiti na Goli otok. Rijetko su se prijave detaljno provjeravale. Bilo je osoba, dakle, koje nijesu prihvatale ideje informbiroa, ali

su, kao baštinici klasičnog crnogorskog morala, lažno optuženi dospijevali na Goli otok. Zgroženi metodima prevaspitavanja, tek su tamo postajali protivnici režima i, naravno, izjednačavani sa najokorelijim informbirovcima. Prva linija crnogorskih revolucionara i boraca već je bila uzdrmana.

Drugi ideološki potres nastupio je Đilasovim padom. Najveći dio crnogorskih komunista, posebno intelektualaca, bio je oduševljen Đilasovim člancima u Borbi. Preokret je opet bio munjevit, kao i 1948. godine. Nije tada bilo masovnijeg zatvaranja, ali padova sa visokih funkcija i opšteg sumnjičenja nije falilo. Đilas je u svijesti crnogorskih komunista bio više nego ideal, navodna supremacija crnogorske pameti nad drugima, pojam revolucionara i idealnog komunista.

Crnogorski komunisti, uvjereni da je pobjedom socijalizma prestao svaki značaj crkve i religije, propuštali su idealnu priliku da stave tačku na trajanje okupacione Srpske pravoslavne crkve u Crnoj Gori i na njeno mjesto uspostave Crnogorsku pravoslavnu crkvu, koja je nekanonski izgubila samostalnost prije samo 45 godina. Danas se ta kobna greška poslijeratne komunističke nomenklature surovo sveti Crnoj Gori. Proizvodi nove podjele, zahvaljujući, prije svega, dubokom nerazumijevanju crkvenih prilika u dobrom dijelu građanstva. Teret nekada silom nametnute realnosti pritiska kao mora.

No, treba reći da je, u ranim poslijeratnim godinama Crna Gora doživjela izuzetni kulturni polet, osnivanjem niza institucija koje su značile njenu kulturnu individualizaciju i stvorile joj kulturni ugled među drugim jugoslovenskim narodima. Osnovana je petogodišnja likovna škola, prvo u Cetinju, pa u Herceg Novom koja je po sastavu predavača (Lubarda, Milunović, Vušković i drugi) prednjačila nad svakom tadašnjom likovnom akademijom u zemlji. Brzo je tada u čitavoj bivšoj zajednici ispravno zaživjelo uvjerenje o Crnoj Gori kao zemlji slikara. Osnovani su književni časopisi Stvaranje i Susreti, ustanovljeno pet profesionalnih pozorišta, zaživio Lovćen film, kao jedan od najdinamičnijih i najproduktivnijih filmskih proizvođača u zemlji. Nešto kasnije ustanovljeno je Crnogorsko naučno društvo, kao začetak buduće Akademije nauka. Što se medija tiče postojala je samo Pobjeda i dugo vrijeme nejak i Radio Titograd, koji ni danas ne pokriva dovoljnim signalom cjelokupnu crnogorsku teritoriju. Od visokih škola ili fakulteta osnovana je na Cetinju samo trogodišnja Viša pedagoška škola, kasnije premještena u Nikšić i mnogo kasnije postala začetak Filozofskog fakulteta.

Sve se odjednom krajem pedesetih i početkom šezdesetih godina sručilo. Pod izgovorom materijalnog siromaštva, od pet profesionalnih pozorišta formirano samo jedno, kadrovski nejako i ubogo, ukinuta likovna škola u Herceg Novom, ukinut Lovćen film i Naučno društvo. Nastala je ubrzana selidba crnogorskih kadrova u kulturi. Cetinje napuštaju gotovo svi urednici dva književna časopisa, stvoreni filmski kadar bježi u druge kulturne centre, Pobjeda od dnevnog lista počinje da izlazi samo dva puta nedjeljno, Televizije još nema, jer je simbolično počela 1964. godine emitovanjem svoga trominutnog priloga na Televiziji Beograd, ali će svoj dnevnik i kakvu takvu prepoznatljivost postići tek polovinom sedamdesetih. Da ne govorimo o žestokom otporu u sredini njenom osnivanju i afirmaciji. Crna Gora postaje najdublja jugoslovenska kulturna provincija, bez i jedne univerzitetske jedinice, sa obiljem studenata koji pretežno odlaze na studije preko Lajkovca i Lapova. Najveći dio diplomiranih ostaje izvan Crne Gore. Suvereno u Crnoj Gori gospodari srpska moćna štampa, srpska televizija, srpsko izdavaštvo, posebno srpski brojni tabloidi koji se prosto utrkuju u blasfemijama protiv Crne Gore. U Crnoj Gori se ironično govori da četrtkom i nedjeljom rano ujutro treba uzeti Pobjedu, dok sa drugom kafom ne stignu novine, a to znači

Politika, Večernje novosti, Ekspres špolitika, Beogradska nedjelja i drugi. Atmosfera opšte srbizacije i marginalizacija svega crnogorskog postaju opšte mjesto. Kada bi crnogorski rukovodioci oprezno protestovali zbog toga što srpska štampa uporno negira crnogorsku naciju, otuda im je odgovarano da je srpska štampa slobodna, pa nije zgodno da se srpsko rukovodstvo miješa u njenu uređivačku politiku.

Obnova bar nekih institucija, poslije njihovog pogroma pedesetih i polovine šezdesetih godina, postaje prava mora. Otpori su toliki da se njihovo osnivanje tumači kao jasan znak separatizma i navodnog razbraćenja sa Srbijom. U matičnoj komisiji za osnivanje CANU pretežno su naučnici iz Beograda. Prve univerzitetske jedinice (pravo, ekonomija) su osnivane kao filijale. Moglo se doktorirati u Beogradu, ali ne dirajući, kako bi danas rekli, srpski pogled na "svet". Crnogorski istoričar Radoje Pajović doktorira na četništvu, ali mu beogradski mentor stalno traži da izbacii konstataciju da je četnički pokret uvezen iz Srbije u Crnu Goru. Nije pristao, pa se odbrana duže odlagala.

Crnogorski rukovodioci najčešće su bili prestravljeni od srpske štampe i beogradskih tajnih i javnih centara moći, ubijeđeni da im napadi otuda, pogotovu računajući na crnogorsku naivnost, kad je u pitanju nešto javno objavljeno, znače demoniziranje u javnosti i, najvjerojatnije, kraj karijere ili silazak sa vlasti uz nečuvenu moralnu blamažu. Čvrsto su se držali jugoslovenstva i, izuzevši časnog Veljka Milatovića, izbjegavali da mnogo naglašavaju crnogorsku nacionalnu individualnost. Kad su, krajem osamdesetih i početkom devedesetih, šokirani intenzitetom napada iz svoje sredine, teško su shvatali činjenicu da svijest građana nije počivala na njihovim partijskim plenumima i komitetima, nego na štampi, univerzitetu, svakodnevnoj propagandi koju nijesu mogli kontrolisati. U trenutku vlastitog pada, jedini u Jugoslaviji, nijesu imali rezervni, bilo nacionalni bilo drugi program. Od svih partijskih i nepartijskih institucija, medija, ili ustanova kulture i nauke, u njihovu odbranu, i to ne zbog njih personalno, nego zbog prijetnje da nova vlast može doći jedino s ulice, stalo je, početkom devedesetih samo ubrzo žrtvovano uređivačko rukovodstvo Televizije, mjesecima napadano kao navodno antisrpsko i separatističko, što iz Beograda, što iz Crne Gore kojoj su iz Beograda dostavljani spremni scenariji, politički aktivisti, uvježbane poruke i mitingaški transparenti. Naravno, najčešće su za slične zadatke upotrebljavani solidno uhljebljeni Crnogorci u Beogradu, koji su za napade na Crnu Goru sticali munjevitte privilegije i bučnu medijsku afirmaciju.

Kako su teško obnavljane institucije? Od početka sedamdesetih godina crnogorsko komunističko vođstvo, što po vlastitom uvjerenju, što pod diskretnim sugestijama prijatelja iz drugih jugoslovenskih ideoloških i intelektualnih središta, što neosporno uz Titovu saglasnost i diskretnu pomoć, počinje da što obnavlja, što osniva nove institucije, što koliko toliko jača postojeće. No, trebalo se za svaku od ovih ustanova žestoko boriti, dugo dokazivati da njima Crna Gora nema namjeru da napakosti Srbiji. Teško je išlo sa zasnivanjem univerziteta, izgradnjom namjenske zgrade za Radio televiziju, ponovnim pokretanjem dnevnog izdanja Pobjede, osnivanjem CANU itd. Univerzitet nije nastajao oko Filozofskog ili Filološkog fakulteta, kao mogućih naučnih jezgara za razvoj nacionalne samosvijesti, nego je gotovo sve što je od univerzitetskih jedinica Crna Gora osnivala prethodilo Filozofskom fakultetu. Bio je dugo Pedagoški, pa na kraju se prosto nije mogao drukčije nazvati, nego kao i svuda u svijetu.

Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, primjera radi, nikada nije ni najmanjim gestom pokazala razumijevanje za crnogorski nacionalni interes, nikada ni uopšteno progovorila protivu rata ili Miloševićeve politike. Pobjeda i prije prevrata, bila definitivno prešla na

antičnogorsku stranu. Televizija je, poslije ostavke njenog rukovodstva, pred kraj 1988. godine, još rigidnije služila Miloševiću i njegovoj marionetskoj vlasti u Crnoj Gori. Dakle, gotovo sve institucije, ranije osnovane i izdržavane crnogorskim parama okrenule su se protiv Crne Gore.

Obnovu crnogorskog identiteta i to protiv, u prvom redu crnogorske vlasti, započela je, i uz ogromnu harangu i gotovo fizičke opasnosti, vodila crnogorska inteligencija, očajnički pokušavajući da utiče na javnost ne samo pojavom nejake nezavisne štampe, nego i osnivanjem nacionalnih institucija kojih u Crnoj Gori nikada nije bilo. Tako su nastali Crnogorski P.E.N. centar, Matica crnogorska, Društvo crnogorskih nezavisnih književnika, Nezavisnih novinara itd. Došlo je do svakojakog dupliranja institucija: od dvije akademije nauka i umjetnosti, CANU i Dukljanske akademije, pa zatim dva udruženja pisaca, dva udruženja novinara uz P.E.N. i Maticu, nažalost, i do realnosti postojanja dvije pravoslavne crkve. Nije bilo lustracije, niko među intelektualcima nije odgovarao za bivšu ratnohuškačku i šovinističku djelatnost, i ako su mnogi zbog svojih bivših "zasluga" skrajnuti na beznačajnija i perifernija mjesta. Doduše, Sve stoji, i ako su nove institucije svojim ugledom u javnosti znatno marginalizovale stare. Uređivačka politika je u Pobjedi i Radio televiziji promijenjena, posebno njihovi uređivački timovi, stvorena klima u kojoj negiranje crnogorskog identiteta, i ako ga još ima, nije pravilo, ili poželjni vladajući trend. No, podjele su i dalje aktuelne, posebno približavanjem popisa stanovništva, kada država Srbija nastoji da, grubim miješanjem u unutrašnje poslove Crne Gore, promijeni nacionalnu strukturu građana u Crnoj Gori, ne libeći se i prilično mizernih sredstava, zakulisnih igara i manipulacija. Popis se gotovo tretira kao i referendum 2006. godine, ulažu sa srpske strane gotovo svi propagandni kapaciteti, počev od otvorenog djelovanja srpskih državnih čelnika i beogradskih institucija, do SPC kao najmoćnije srpske organizacije u Crnoj Gori.

Borba za crnogorski identitet se sprečava srpskim političkim partijama u Crnoj Gori, potpuno slobodnim i siledžijskim djelovanjem Srpske pravoslavne crkve, ni malo od vlasti sputavane, djelovanjem dijela prosvjetnog kadra i, doduše više smiješnih srpskih institucija, kao što su razni religiozni savjeti i koterije, Srpski nacionalni savjet koji negira mogućnost da Srbi u Crnoj Gori budu nacionalna manjina, obilato prihvata crnogorske pare namijenjene manjinama. Sve bi vjerovatno bilo i donekle snošljivo, da iza svih institucija ove vrste ne stoji država Srbija moćnim medijima, Srpskom akademijom nauka, umjetničkim i raznim propagandno policijskim ustanovama, klerofašoidnom Srpskom pravoslavnom crkvom.... Prvi čovjek Srpskog nacionalnog savjeta tvrdi da su Srbi u Crnoj Gori silno ugroženi, pa na pitanje kako, odgovara da su popisni listići pripremljeni na latinici, a ne na "srpskoj" ćirilici. I ako su oba pisma u Crnoj ustavno ravnopravna, treba reći da popisni listić ne dolazi u ruke anketiranih, već ga poisaivač čita, listić, a čitanjem se, valjda, ne mogu razlikovati latinica i ćirilica. Posebno drže za neoboriv argumenat navodno ukidanje srpskog jezika, dižući histeričnu galamu zbog ozakonjenja crnogorskog jezika kao službenog. Bučno se traži da Srbi u Crnoj Gori uđu u ustav kao konstitutivni narod i ako su po crnogorskom građanskom ustavu svi narodi u Crnoj Gori podjednako konstitutivni.

Konačno, treba reći da je obnova crnogorskog identiteta, posebno poslije referenduma o nezavisnosti 2006. godine, dobila na zamahu, ne samo u novostvorenoj političkoj klimi, nego, prije svega, zahvaljujući intelektualnoj i moralnoj supremaciji crnogorske inteligencije, ali i nesebičnoj pomoći manjinskih naroda i njihovih institucija. Razumije se, izvan Srba. Najveći dio danas uspješnih stvaralaca u Crnoj Gori činio je u onim ratnim godinama jezgro pokreta otpora Miloševićevom fašizmu. Tu je njihova prednost i satisfakcija. Treba reći i to da

vladajuća DPS partija, čuvajući sopstvenu vlast, ponekad nije svjesna važnosti identitetskih pitanja, pa pravi gotovo nepotrebne koncesije, posebno klerofašisoidnoj Srpskoj pravoslavnoj crkvi ili nedovoljno odlučno djeluje na očigledne provokacije iz Srbije. Teško je povjerovati da je ona politička partija iz devedesetih baš potpuno promijenila svijest i postala istinski baštinik nacionalnih vrijednosti.

Proces obnavljanja identiteta nezadrživo ide, ali prečesto uz dramatične otpore, najčešće inspirisane iz veće susjedne države.

Zagreb, 12.04.2011.